

Κεφάλαιο Α΄ Η Ευρώπη και ο κόσμος τον 19ο αιώνα (1815-1871)

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 – Ένα μήνυμα ελευθερίας για την Ευρώπη (σελ. 16-33)

Διδακτικοί Στόχοι:

Οι μαθητές:

1. Να κατανοήσουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της Ελληνικής Επανάστασης, καθώς και τη δυναμική της, τις διαστάσεις και τη διεθνή απήχυσή της.
2. Να αξιολογήσουν τις στρατιωτικές προσπάθειες εδραίωσης της Επανάστασης και τις προσπάθειες για πολιτική συγκρότηση των επαναστατημένων Ελλήνων.
3. Να παρακολουθήσουν τη στάση των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων απέναντι στην Ελληνική Επανάσταση και τους λόγους που την καθόρισαν.
4. Να κατανοήσουν τον ρόλο που διαδραμάτισαν οι ευρωπαϊκές Δυνάμεις στην ίδρυση του Ελληνικού Κράτους.

Διαθέσιμος διδακτικός χρόνος με βάση τον προγραμματισμό: 6 περίοδοι

Οι διδάσκοντες θα πρέπει να υλοποιήσουν τους διδακτικούς στόχους, που προαναφέρονται (βλέπε Βιβλίο Εκπαιδευτικού, σελ. 22). Η παρουσία πληθώρας μαχών και χρονολογιών αποσκοπεί απλώς στην αξιολόγηση των στρατιωτικών προσπαθειών για εδραίωση της Επανάστασης (διδακτικός στόχος 2). Συνεπώς, θα πρέπει να αποφεύγεται η στείρα απομνημόνευση.

Σκεπτικό αξιοποίησης του σώματος γραπτών πηγών

Το σώμα των πιο κάτω γραπτών πηγών μπορεί να αξιοποιηθεί για τη διδασκαλία του υποκεφάλαιου 3. *Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 – Ένα μήνυμα ελευθερίας για την Ευρώπη* (σελ. 16-33). Οι συνάδελφοι μπορούν να επιλέξουν από το σώμα τις πηγές εκείνες που κρίνουν κατάλληλες ότι μπορούν να βοηθήσουν τη μαθησιακή διαδικασία, έχοντας υπόψη και τις ανάγκες και ιδιαιτερότητες των μαθητών τους. Μπορούν, επίσης, οι πηγές να αξιοποιηθούν στην κατ' οίκον εργασία των μαθητών.

Η συστηματική επεξεργασία των πηγών είναι σημαντική για την καλλιέργεια δεξιοτήτων των μαθητών μας, την οικοδόμηση της ιστορικής γνώσης από τους ίδιους και την ανάπτυξη ιστορικής κριτικής σκέψης.

Μεταξύ των βασικών δεξιοτήτων που πρέπει να καλλιεργηθούν στους μαθητές είναι η δυνατότητα της αναγνώρισης του είδους της πηγής, την οποία επεξεργάζονται (πρωτογενείς ή άμεσες πηγές: εκείνες που προέρχονται από μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο του παρελθόντος, σύγχρονη μ' αυτή που μελετά ο ιστορικός, δευτερογενείς ή έμμεσες πηγές: οι μεταγενέστερες μαρτυρίες), και η διερεύνηση της αξιοπιστίας και της εγκυρότητας τους.

Το σώμα των πηγών δομείται ως ακολούθως:

Κάτω από τον τίτλο της κάθε θεματικής που αναπτύσσεται στην ιστορική αφήγηση του σχολικού βιβλίου δίνονται πηγές σε πλαίσιο, τις οποίες συνοδεύει ενδεικτικό σκεπτικό αξιοποίησής τους. Μπορεί ο κάθε διδάσκων να αξιοποιήσει στοιχεία του σκεπτικού ή να υιοθετήσει δικές του διδακτικές δραστηριότητες.

Οι βασισμένες στις γραπτές πηγές διδακτικές και μαθησιακές δραστηριότητες είναι δυνατόν, σύμφωνα με τον Δ. Μαυροσκούφη (*Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας, Ιστοριογραφία, Διδακτική Μεθοδολογία και Ιστορικές Πηγές*, Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2005), να έχουν τις πιο κάτω μορφές:

(α) Αξιοποίηση ενός σώματος πηγών με στόχο τον εντοπισμό, την ανάλυση και την κατανόηση ιστορικών εννοιών-κλειδιών, π.χ. της έννοιας «εθνικό κίνημα».

(β) Ερωτηματική μέθοδος διδασκαλίας με τη χρήση γραπτών πηγών – προφορικές ερωτήσεις και απαντήσεις.

(γ) Γραπτές απαντήσεις σε ερωτήσεις, πάνω σε μία ή λίγες πηγές που περιέχονται σε φύλλο εργασίας – ενθάρρυνση των μαθητών να διατυπώνουν και δικές τους.

(δ) Δομημένη ερευνητική εργασία (πηγές και ερωτηματολόγιο) για όλη την τάξη, σε ομάδες ή ατομικά στην τάξη ή στο σπίτι ή μη δομημένη (*project*) ερευνητική – ανακαλυπτική εργασία.

(ε) Χρήση γραπτών πηγών με στόχο την ανάπτυξη των αναγνωστικών δεξιοτήτων των μαθητών.

Για την κριτική ανάγνωση – αξιολόγηση των πηγών μπορούν οι διδάσκοντες να συμβουλευθούν το κείμενο – πρόταση του Δ. Μαυροσκούφη «Η Ιστορία μέσα και έξω από το σχολείο», το οποίο είναι αναρτημένο στο εκπαιδευτικό υλικό της Ιστορίας.

Πηγές προς αξιοποίηση για τη διδασκαλία του υποκεφαλαίου

Η Ελληνική Επανάσταση του 1821 – Ένα μήνυμα ελευθερίας για την Ευρώπη (σελ. 16-33)

Ο χαρακτήρας της Ελληνικής Επανάστασης (σελ. 16):

Η «Νέα Πολιτική Διοίκησης», το σύνταγμα του Ρήγα Βελεστινλή: Τα Δίκαια του Ανθρώπου και του Πολίτη

Στο Σύνταγμα του Ρήγα προτάσσονται 35 γενικά άρθρα που περιλαμβάνουν «Τα Δίκαια του Ανθρώπου και του Πολίτη», από τα οποία παρατίθενται τα ακόλουθα τέσσερα:

Άρθρον 2 – Αυτά τα φυσικά δίκαια είναι: πρώτον το να είμεθα όλοι ίσοι, και όχι ο ένας ανώτερος από τον άλλον· δεύτερον να είμεθα ελεύθεροι, και όχι ο ένας σκλάβος του άλλου· τρίτον να είμεθα σίγουροι εις την ζωήν μας και κανένας να μην ημπορεί να μας την πάρη αδίκως και κατά την φαντασίαν του· και τέταρτον, τα κτήματα όπου έχομεν, κανένας να μην ημπορή να τα αγγίξη, αλλά να είναι δικά μας και των κληρονόμων μας.

Άρθρον 6 – Η ελευθερία είναι εκείνη η δύναμις όπου έχει ο άνθρωπος εις το να κάμη όλον εκείνο, οπού δεν βλάπει εις τα δίκαια του γειτόνου του... Το ηθικόν σύνορον της ελευθερίας είναι τούτο το ρητόν: Μην κάμης εις τον άλλον εκείνο όπου δεν θέλεις να σε κάμουν.

Άρθρον 25 - ...Ήγουν ο λαός μόνον ημπορεί να προστάξη και όχι ένα μέρος ανθρώπων ή μία πόλις· και ημπορεί να προστάξη δι' όλα, χωρίς κανένα εμπόδιον.

Άρθρον 33 – Το να αντιστέκεται ο κάθε πολίτης, όταν τον καταθλίβουν και τον αδικούν, είναι αποτέλεσμα των άνω ρηθέντων Δικαίων του...

Βασίλης Κρεμμυδάς, *Ιστορία Νεότερη – Σύγχρονη, Ελληνική – Ευρωπαϊκή και Παγκόσμια*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1985, σελ. 177.

Βασ. Βλ. Σφυροέρα, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1997 (Ζ' έκδοση), σελ. 136-137.

Ευαγγελία Λούβη – Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2007, σελ. 25.

Αξιοποίηση της πηγής: Με την επεξεργασία της πρωτογενούς πηγής ο μαθητής μπορεί να κάνει συνδέσεις με τις ιδέες και αρχές του Γαλλικού Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης κατανοώντας την πληροφορία που δίνεται στην ιστορική αφήγηση (σελ. 16): «Το ελληνικό εθνικό κίνημα ήταν πολιτικό κίνημα· αποσκοπούσε δηλαδή, όπως και τα αντίστοιχα κινήματα στην Ιταλία, τη Γερμανία και την Αμερική, όχι απλώς στην απελευθέρωση του έθνους και στη συγκρότηση ανεξάρτητου εθνικού κράτους, **αλλά στη σύσταση αντιπροσωπευτικής και ευνομούμενης πολιτείας. Αυτά τα χαρακτηριστικά διαμορφώθηκαν και εμφανίστηκαν υπό την επίδραση των πολιτικών μηνυμάτων που εκπορεύονταν από την επαναστατημένη Γαλλία**»

Επίσης, μπορεί να γίνει από τους μαθητές, ως κατ' οίκον εργασία, αντιπαραβολή και σύγκριση των άρθρων του *συντάγματος του Ρήγα* με τα άρθρα της *Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη* της Γαλλικής Επανάστασης (Ιωάννης Δημητρούκας – Θουκυδίδης Ιωάννου – Κώστας Μπαρούτας, *Ιστορία του Μεσαιωνικού και του Νεότερου Κόσμου, 565-1815*, Β' Ενιαίου Λυκείου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006 (Δ' έκδοση), σελ. 178.

Οι ορμητικές ριπές του ανέμου της γαλλικής επανάστασης και του διαφωτισμού

«Όπως βλέπουμε, η μακραίωνη ελληνική λόγια παράδοση, η συνυφασμένη με το ορθόδοξο Βυζάντιο, δέχεται τις ορμητικές ριπές της γαλλικής επανάστασης, η οποία συνταράζει και αναστατώνει την πολιτική και κοινωνική κατάσταση της Ευρώπης: διαδίδει τις φιλελεύθερες ιδέες, τον φιλελευθερισμό (*liberalisme*), και εκκολάπτει την αρχή των εθνοτήτων (*nationalisme*), η οποία στους νεότερους χρόνους έπαιξε τόσο σημαντικό ρόλο στη γένεση των εθνικών κρατών· αναγνωρίζει δηλαδή στα έθνη το δικαίωμα ν' αυτοδιατεθούν, να χειραφετηθούν από κάθε ξένη κυριαρχία. Οι διδασκαλίες των Γάλλων φιλοσόφων του διαφωτισμού και η διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου βρίσκουν βαθιά απήχηση στους κορυφαίους διανοούμενους της προεπαναστατικής Ελλάδας.

Αλλά και οι Έλληνες ναυτικοί διασπώντας τον αποκλεισμό των γαλλικών λιμανιών από τον αγγλικό στόλο, για να μεταφέρουν τρόφιμα στις γαλλικές φρουρές, μισούνται στις «νέες ιδέες» και γυρνώντας πίσω τις προπαγανδίζουν με ενθουσιασμό στους δικούς των. Τα σύμβολα *liberté, égalité, fraternité* είναι και τα ιδανικά των σκλάβων Ελλήνων. Η γαλλική επανάσταση και ο Ναπολέων, ο «θεός του πολέμου», έλεγε ο Κολοκοτρώνης, άνοιξαν τα μάτια του κόσμου, εννοώντας κυρίως τις γλυκίες ελπίδες και τις προσδοκίες που γεννήθηκαν στους Έλληνες από τις επιτυχίες των γαλλικών όπλων στην Ιταλία και στην Αδριατική. Πραγματικά η θριαμβευτική προέλαση του Ναπολέοντα στην Ιταλία, η ανατροπή παντού των απολυταρχικών καθεστώτων, η εγκαθίδρυση της λαϊκής κυριαρχίας, η άφιξη του στις ακτές της Αδριατικής, η κατάλυση της αριστοκρατικής «Γαληνοτάτης Δημοκρατίας», η απόβαση του γαλλικού στρατού στα Επτάνησα απέναντι από τις τουρκοκρατούμενες ελληνικές χώρες, αποτελούν συνταρακτικά για τους Έλληνες γεγονότα».

Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία (1204-1985)*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992 (Στ' έκδοση), σελ. 142-143.

Αξιοποίηση της πηγής: Ισχύει το ίδιο σκεπτικό με την προηγούμενη πηγή, να κατανοήσουν οι μαθητές την επίδραση των πολιτικών ιδεών (φιλελευθερισμός, αρχή των εθνοτήτων) του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης στους Έλληνες διανοούμενους της προεπαναστατικής Ελλάδας. Επιπλέον, μπορούν να τεθούν ερωτήματα στους μαθητές, όπως ποιοι και με ποιο τρόπο διαδίδουν τις νέες ιδέες (Έλληνες διανοούμενοι, Έλληνες ναυτικοί, προέλαση Ναπολέοντα στην Αδριατική και κατάληψη Επτανήσου από το γαλλικό στρατό).

Έγγραφο που απηύθυνε το «Αχαϊκόν Διευθυντήριο» προς τους προξένους των Ευρωπαϊκών χωρών στην Πάτρα αμέσως μετά την κήρυξη της Επανάστασης.

«Προς τους εν Πάτραις προξένους των ξένων επικρατειών

Ημείς το Ελληνικόν έθνος των χριστιανών, βλέποντες ότι μας καταφρονεί το οθωμανικόν γένος και σκοπεύει όλεθρον εναντίον μας, πότε μ' ένα και πότε μ' άλλον τρόπον, απεφασίσαμεν σταθερώς, ή ν' αποθάνωμεν όλοι, ή να ελευθερωθώμεν· και τούτου ένεκα βαστούμεν τα όπλα εις χείρας, ζητούντες τα δικαιώματά μας. Όντες λοιπόν βέβαιοι, ότι όλα τα χριστιανικά βασίλεια γνωρίζουν τα δίκαιά μας, και όχι μόνον δεν θέλουν μας εναντιωθή αλλά και θέλουν μας συνδράμει, και ότι έχουν εις μνήμην, ότι οι ένδοξοι πρόγονοί μας εφάνησαν ποτέ ωφέλιμοι εις την ανθρωπότητα, δια τούτο ειδοποιούμεν την εκλαμπρότητά

σας και σας παρακαλούμεν να προσπαθήσετε, να είμεθα υπό την εύνοϊαν και προστασίαν του μεγάλου τούτου κράτους».

Βιβλιο εκπαιδευτικού, σελ. 27

Βασ. Βλ. Σφυροέρα, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1997 (Ζ' έκδοση), σελ. 181.

Ευαγγελία Λούβη – Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2007, σελ. 33.

Β. Σκουλάτου – Ν. Δημακοπούλου – Σ. Κόνδη, *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909)*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2002 (ΙΖ' έκδοση), σελ. 84-86.

Αξιοποίηση της πηγής: Η οικοδόμηση της γνώσης, η οποία δίνεται έτοιμη στην ιστορική αφήγηση (σελ. 16), μπορεί να γίνει με την άντληση των πληροφοριών μέσα από το πιο πάνω κείμενο από τους ίδιους τους μαθητές. Θα μπορούσαν να τεθούν ερωτήματα στους μαθητές που να αφορούν τον πομπό (Αρχαϊκόν Διευθυντήριο) και τον δέκτη (Πρόξενοι Ευρωπαϊκών χωρών) της πιο πάνω επιστολής καθώς και την κριτική αποτίμηση της ενέργειας αυτής εκ μέρους του πομπού.

Από τα κυριότερα συστατικά στοιχεία του ελληνικού εθνικού κινήματος υπήρξαν: α) η προβολή των Ελλήνων της εποχής ως απογόνων και κληρονόμων των αρχαίων Ελλήνων (και ότι έχουν εις μνήμην, ότι οι ένδοξοι πρόγονοί μας εφάνησαν ποτέ ωφέλιμοι εις την ανθρωπότητα), β) η ταύτιση των Ελλήνων με τους άλλους Ευρωπαίους και η διάκρισή τους από τους Τούρκους (*Ημείς το Ελληνικόν έθνος των χριστιανών, βλέποντες ότι μας καταφρονεί το οθωμανικόν γένος [...] Όντες λοιπόν βέβαιοι, ότι όλα τα χριστιανικά βασίλεια...*), γ) η καταγγελία της τουρκικής κυριαρχίας ως παράνομης και της εξουσίας του Οθωμανού σουλτάνου ως αυθαίρετης (*μας καταφρονεί το οθωμανικόν γένος και σκοπεύει όλεθρον εναντίον μας, πότε μ' ένα και πότε μ' άλλον τρόπον*) και δ) η προβολή του δικαιώματος των Ελλήνων να διεκδικήσουν την απελευθέρωσή τους από την κυριαρχία και την εξουσία των Τούρκων (*απεφασίσαμεν σταθερώς, ή ν' αποθάνωμεν όλοι, ή να ελευθερωθώμεν και τούτου ένεκα βαστούμεν τα όπλα εις χείρας, ζητούντες τα δικαιώματά μας*).

Απόσπασμα από τα «Απομνημονεύματα» του Ι. Μακρυγιάννη

«Είχα δυο αγάλματα περίφημα, μια γυναίκα κι ένα βασιλόπουλο, ατόφια – φαίνονταν οι φλέβες, τόση εντέλειαν είχαν. [...] τα' χαν πάρει κάτι στρατιώτες, και εις τ' Άργος θα τα πουλούσαν κάτι Ευρωπαϊών χίλια τάλαρα γύρευαν. [...] πήρα τους στρατιώτες, τους μίλησα: 'Αυτά, και δέκα χιλιάδες τάλαρα να σας δώσουνε, να μην το καταδεχτείτε να βγουν από την πατρίδα μας. Δι' αυτά πολεμήσαμεν'».

Μαρία Ρεπούση, Χαρά Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης, Αρμόδιος Τσίβας, *Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια, Ιστορία Στ' Δημοτικού*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006, σελ. 39.

Αξιοποίηση της πηγής: Οι μαθητές καλούνται να προβληματισθούν για τη θέση του Μακρυγιάννη «Δι' αυτά πολεμήσαμεν» και να εκφράσουν τις απόψεις τους με στόχο να συνειδητοποιήσουν το ένα από τα κυριότερα συστατικά στοιχεία του ελληνικού εθνικού κινήματος, το οποίο σημειώνεται στο βιβλίο τους: η προβολή των Ελλήνων της εποχής ως απογόνων και κληρονόμων των αρχαίων Ελλήνων.

Οργάνωση και έκρηξη της επανάστασης (σελ. 16-17):

Η δημιουργία επαναστατικής ιδεολογίας και η ευθύνη για την ηγεσία της επανάστασης

Αν και ο Κοραΐς έσφαλε, όσον αφορά τον κατάλληλο χρόνο [της έναρξης της επανάστασης], είχε όμως δίκαιο να θεωρεί ότι η μόρφωση ήταν ένας σημαντικός παράγων για την απόκτηση της Ελληνικής ανεξαρτησίας. Η μόρφωση αφύπνιζε τους Έλληνες που συνειδητοποιούσαν το παρελθόν τους και αντιλαμβάνονταν τις εξελίξεις των γεγονότων ανά τον κόσμο. Για έναν τόσο εύστροφο λαό, το μάθημα της Αμερικανικής και της Γαλλικής Επανάστασεως δεν μπορούσε να πάει χαμένο ούτε και τα μηνύματα του Βύρωνος και του Ρήγα Φεραίου. Αλλά η δημιουργία μιας ιδεολογίας δεν μπορούσε, μόνη της, να γίνει επαναστατικό μέσον. Μπορούσε μόνο να ετοιμάσει τα πνεύματα ώστε ο λαός να δεχθεί και να υποστηρίξει την επανάσταση, όταν θα εμφανιζόταν η ηγεσία της. Την ευθύνη για να εμφανιστεί μια ηγεσία την είχε η Φιλική Εταιρεία η οποία, από την αρχή της ιδρύσεώς της, είχε δραστήριους πράκτορες στην Ελλάδα. Οι αρχηγοί της μυστικής αυτής οργανώσεως, που δεν ήταν οι ίδιοι πρόσωπα αξίας, ήταν όμως άνθρωποι προσγειωμένοι που δεν είχαν να προβάλλουν καμιά δικαιολογία για την αυταπάτη τους όσον αφορά τις προοπτικές μιας ελληνικής επανάστασεως, το 1821. Και όμως, προκάλεσαν, εσκεμμένα, την επανάσταση καλώντας πρώτο τον Καποδίστρια, και μετά την άρνησή του, τον πρίγκηπα Αλέξανδρο Υψηλάντη ν' αναλάβει την αρχηγία της εξεγέρσεως. Αποφάσισαν να πάρουν την πρωτοβουλία αυτήν ξέροντας καλά ότι καμιά από τις Μεγάλες Δυνάμεις δεν θα έπαιρνε το μέρος των Ελλήνων, ούτε καν ο Τσάρος τον οποίον παρουσίαζαν στον κόσμο σαν σύμμαχό τους».

C.M. Woodhouse, *Ο Πόλεμος της Ελληνικής Ανεξαρτησίας*, (μετάφρ. Α.Σ. Βλάχου), Εστία, Αθήνα 1978, σελ. 64-65.

Αξιοποίηση της πηγής: Οι μαθητές, με την επεξεργασία της πιο πάνω δευτερογενούς πηγής, μπορούν να κάνουν συνδέσεις με το χαρακτήρα της Ελληνικής Επανάστασης, όπως δίνεται στην ιστορική αφήγηση (σελ. 16), συνειδητοποιώντας τις επιδράσεις της Αμερικανικής και Γαλλικής Επανάστασης καθώς και τον ρόλο που διαδραμάτισαν Έλληνες διαφωτιστές, όπως ο Κοραΐς και ο Φεραίος για τη δημιουργία επαναστατικής ιδεολογίας. Μπορούν ταυτόχρονα να συνειδητοποιήσουν το σημαντικό ρόλο και την ευθύνη που ανέλαβε η Φιλική Εταιρεία για την εμφάνιση μιας ηγεσίας που θα υλοποιούσε την επανάσταση. Θα μπορούσαν, επιπλέον, να γίνουν προεκτάσεις σχετικά με τον ρόλο των πνευματικών ανθρώπων σε κρίσιμες ιστορικές στιγμές.

Όρκος των Φιλικών

Αποσπάσματα στα σχολικά βιβλία:

(α) Βιβλίο εκπαιδευτικού, σελ. 25-26.

(β) Β. Σκουλάτου – Ν. Δημακοπούλου – Σ. Κόνδη, *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909)*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2002 (ΙΖ' έκδοση), σελ. 78-79.

(γ) Ευαγγελία Λούβη – Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2007, σελ. 28.

(δ) Βασ. Βλ. Σφυροέρα, *Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1997 (Ζ' έκδοση), σελ. 154-155.

Αξιοποίηση της πηγής: Οι μαθητές, μελετώντας τα αποσπάσματα από τον όρκο των Φιλικών κατανοούν τον μυσταγωγικό τρόπο μύησης νέων μελών στη Φιλική Εταιρεία (σύνδεση με την ιστορική αφήγηση, σελ.16: *Στόχοι των πατριωτών ήταν να κατηχήσουν στην Εταιρεία όσο το δυνατόν περισσότερους σημαίνοντες Έλληνες, ...*).

Οργάνωση και έκρηξη της επανάστασης, η επανάσταση στις Ηγεμονίες, η εδραίωση της επανάστασης (σελ. 17-24)

Συνέλευση της Υπερτάτης Αρχής της Φιλικής Εταιρείας στο Ισμαήλιο και κατάστρωση οριστικού σχεδίου της εξέγερσης

«Στο Ισμαήλι, μετά από πολυήμερες διαβουλεύσεις, διαμορφώθηκε ένα επιχειρησιακό σχέδιο, του οποίου οι βασικές γραμμές είναι:

- 1. Άμεση (για τις συνθήκες της εποχής) έναρξη της Επανάστασης.*
- 2. Κέντρο της ενέργειας η Πελοπόννησος. Μετάβαση του Αλέξανδρου Υψηλάντη μέσω Τεργέστης στο προγεφύρωμα της Μάνης.*
- 3. Λαϊκή εξέγερση στην Κωνσταντινούπολη, με άμεσο στόχο την πυρπόληση του τουρκικού στόλου, την παράλυση της οθωμανικής κρατικής μηχανής και τη σύλληψη του Σουλτάνου.*
- 4. Εξέγερση των μισθοφορικών υπό ελληνική διεύθυνση φρουρών στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και συνεννόηση με το Θεόδωρο Βλαδιμηρέσκου καθαρά για λόγους αντιπερισπασμού.*
- 5. Συμμαχική προσέγγιση προς Σέρβους, οι οποίοι βρίσκονταν σε συνεχείς αγώνες με την Υψηλή Πύλη και μια ενέργεια εκ μέρους των θα ήταν αμοιβαία ωφέλιμη.*
- 6. Άμεσο ξεκίνημα «αποστόλων» της Εταιρείας, προς τις καθ' αυτό ελληνικές περιοχές και τον ελληνισμό της Διασποράς (π.χ. Αίγυπτο) για την προετοιμασία του Αγώνα.*

Η συνέλευση του Ισμαηλίου τυπικά ολοκληρώθηκε με την έκδοση στις 8 Οκτ. 1820 της προκήρυξης του Υψηλάντη προς τους κατοίκους, τους 'εις την Στερεάν της Ελλάδος και εις τας νήσους διατρίβοντας' την οποία θα μετέφεραν οι 'απόστολοι' στους τόπους των προορισμών τους και που, ανάμεσα σε άλλα σπουδαία, ο Υψηλάντης και οι συναρχηγοί τόνιζαν τον αυτοδύναμο χαρακτήρα της εξέγερσης και επέμεναν στην αποδέσμευση του Αγώνα από την προστασία μιας άμεσης στρατιωτικής συνδρομής της Ρωσίας: «αδελφοί ομογενείς! Έχετε πάντοτε προ οφθαλμών, ότι ποτέ ξένος δεν βοηθεί ξένον χωρίς μεγαλώτατα κέρδη».

Βασίλης Παναγιωτόπουλος, «Η Φιλική Εταιρεία: Οργανωτικές προϋποθέσεις της εθνικής Επανάστασης» στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού (1770-2000)*, τ. 3, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σελ. 30.

Αξιοποίηση της πηγής: Αφού οι μαθητές διδαχθούν έως και την υποενοότητα *Η εδραίωση της επανάστασης* μπορούν ακολούθως να προσεγγίσουν την πιο πάνω δευτερογενή πηγή. Κατά την επεξεργασία της πηγής μπορούν να τεθούν τα ακόλουθα ερωτήματα:

(α) Σε ποιο βαθμό τηρήθηκαν οι αποφάσεις της Συνέλευσης στο Ισμαήλιο;

(β) Για ποιο λόγο ο Υψηλάντης δεν ακολούθησε το δρόμο για τη Μάνη και επέλεξε να εισέλθει στις Ηγεμονίες διαβαίνοντας τον Προύθο; Τελικά, πίστευε στη στρατιωτική συνδρομή της Ρωσίας; (σελ. 17: *Ο Υψηλάντης φαίνεται πως υπολόγιζε λιγότερο στην πρόκληση γενικής εξέγερσης, που οραματιζόνταν ορισμένοι Φιλικοί, και περισσότερο σε έναν ρωσοτουρκικό πόλεμο, τον οποίο θα προκαλούσε η αναμενόμενη εισβολή τουρκικών στρατευμάτων στις Ηγεμονίες και η εξίσου αναμενόμενη προσπάθεια της Ρωσίας να περιφρουρήσει το ιδιότυπο καθεστώς αυτονομίας τους*).

Λόγοι αποτυχίας της επανάστασης στη Μολδοβλαχία

«Η αναποφασιστικότητα του Αλεξ. Υψηλάντη, οι εθνικές διαφορές Ελλήνων, Ρουμάνων, Σέρβων, Βουλγάρων, οι διαφωνίες των αρχηγών, η ύποπτη και τελικά η προδοτική στάση του Βλαδιμηρέσκου και του Σάββα, ο φθόνος μεταξύ των Ελλήνων αρχηγών, το κύριο προϊόν του υπερφίαλου* εγωισμού τους, η άγρια λασπολογία**, η απειθαρχία των άτακτων στρατιωτών και η έλλειψη προσηλώσεως προς τα καθήκοντά τους διέβρωσαν, όπως ήταν φυσικό, την ενότητα και το ηθικό τους και τους αποσύνθεσαν, προτού καν έλθουν σε επαφή με τον εχθρό. Όπως οι μεγαλύτερες εθνικές συμφορές, έτσι και η καταστροφή στη Μολδοβλαχία, προήλθε από το πιο φοβερό και ανεπανόρθωτο πλήγμα, από τη διάλυση εκ των έσω».

*Υπερφίαλος: αλαζόνας, υπερόπτης

**λασπολογία: προσπάθεια προσβολής της τιμής και αξιοπρέπειας κάποιου με βρομερές κατηγορίες.

Απόστολος Ε. Βακαλόπουλος, *Νέα ελληνική ιστορία (1204-1985)*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1992 (Στ' έκδοση), σελ. 160.

Αξιοποίηση της πηγής: Υποστηρικτική για την ιστορική αφήγηση (σελ. 20-21) δευτερογενής πηγή. Μπορούν οι μαθητές να επεκταθούν σε άλλες «εθνικές συμφορές», στις οποίες η «διάλυση εκ των έσω» οδήγησε στην καταστροφή. Μπορεί να αξιοποιηθεί η πηγή του Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου από το βιβλίο του εκπαιδευτικού (σελ. 27), η οποία είναι πιο εκτενής και συμπεριλαμβάνει το πιο πάνω απόσπασμα.

Οι πρώτες αντιδράσεις στην επανάσταση – Η εξέλιξη της Επανάστασης – Η πολιτική συγκρότηση των Ελλήνων (σελ. 24-31)

Η προβολή του δικαιώματος και της νομιμότητας του αγώνα των Ελλήνων και η ταύτισή τους με τους άλλους Ευρωπαίους στη Διακήρυξη της Επιδαύρου (1821)

Αποσπάσματα από τη Διακήρυξη της Α' Εθνοσυνέλευσης της Επιδαύρου στα σχολικά βιβλία:

(α) Ιωάννης Κολιόπουλος - Κωνσταντίνος Σβολόπουλος - Ευάνθης Χατζηβασιλείου - Θεόδωρος Νημάς – Χάρις Σχολινάκη-Χελιώτη, *Ιστορία του Νεότερου και του Σύγχρονου Κόσμου (από το 1815 έως σήμερα)*, Γ' Λυκείου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2007, σελ. 30.

(β) Β. Σκουλάτου – Ν. Δημακοπούλου – Σ. Κόνδη, *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909)*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2002 (1Ζ' έκδοση), σελ. 78-79.

Αξιοποίηση της πηγής: Με την επεξεργασία των αποσπασμάτων της πρωτογενούς πηγής ο μαθητής μπορεί να εντοπίσει τα επιχειρήματα των Ελλήνων για τη νομιμότητα του αγώνα τους (σύνδεση με την ιστορική αφήγηση, σελ. 25 σχολικού βιβλίου: «Η επαναστατική ηγεσία των Ελλήνων έσπευσε να υποστηρίξει ότι ο αγώνας των Ελλήνων ήταν νόμιμη επανάσταση εναντίον παράνομου ηγεμόνα, ότι οι Έλληνες είχαν υποδουλωθεί διά της βίας, αλλά δεν είχαν συνομολογήσει συνθήκη ειρήνης με τον Οθωμανό ηγεμόνα και κυρίαρχο, ότι δεν ήταν «αποστάτες», επειδή δεν είχαν υποταχθεί σε νόμιμη εξουσία, και ότι η Ελλάδα δεν αποτελούσε νόμιμο τμήμα της οθωμανικής επικράτειας. Η ελληνική επανάσταση αποσκοπούσε στην αποκατάσταση της νομιμότητας, υποστήριξαν οι Έλληνες, επικαλούμενοι επιπλέον τις αρχές της εθνικής αυτοδιάθεσης και λαϊκής κυριαρχίας»). Επιπλέον, η πηγή μπορεί να αξιοποιηθεί από τους διδάσκοντες στη διδασκαλία της υποεπένδυσης *Ο χαρακτήρας της Ελληνικής Επανάστασης* (σελ. 16: τα κυριότερα συστατικά στοιχεία του ελληνικού εθνικού κινήματος).

Η προβολή του δικαιώματος και της νομιμότητας του αγώνα των Ελλήνων και η διαφοροποίησή του κινήματος από άλλα κινήματα της Ευρώπης, σύμφωνα με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη:

«Η Επανάστασις η ειδική μας δεν ομοιάζει με καμιά απ' όσες γίνονται την σήμερον ημέραν εις την Ευρώπην. Της Ευρώπης αι επαναστάσεις εναντίον των διοικήσεων των είναι εμφύλιος πόλεμος. Ο ειδικός μας πόλεμος ήτον ο πλέον δίκαιος, ήτον έθνος με άλλο έθνος, ήτον με ένα λαό οπού ποτέ δεν ηθέλησε να αναγνωριστεί ως τοιούτος, ούτε να ορκιστεί, παρά μόνον ό,τι έκαμνε η βία. Ούτε ο Σουλτάνος ηθέλησε ποτέ να θεωρήσει τον ελληνικό λαό ως λαό αλλ' ως σκλάβους».

Θ. Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*, εκδόσεις Ωρρά, Αθήνα 1992, σελ.214.
Ελένη Χριστοδουλίδου – Άρτεμις Αριστείδου, *Ιστορία Γ' Γυμνασίου – Βιβλίο Εργασίας*,
ΥΑΠ, Λευκωσία 1999, σελ. 119

Αξιοποίηση της πηγής: Και σε αυτή την πρωτογενή πηγή ο μαθητής μπορεί να αντλήσει μέσα από τα λόγια του Κολοκοτρώνη τα επιχειρήματα των Ελλήνων που προέβαλλαν για τη νομιμότητα του αγώνα τους: «Ο ειδικός μας πόλεμος ήτον ο πλέον δίκαιος, ήτον έθνος με άλλο έθνος, ήτον με ένα λαό οπού ποτέ δεν ηθέλησε να αναγνωριστεί ως τοιούτος, ούτε να ορκιστεί, παρά μόνον ό,τι έκαμνε η βία. Ούτε ο Σουλτάνος ηθέλησε ποτέ να θεωρήσει τον ελληνικό λαό ως λαό αλλ' ως σκλάβους» (σύνδεση με την ιστορική αφήγηση, σελ. 25 βιβλίου μαθητή, όπως παραπάνω). Επίσης, μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να αναφερθούν στις επαναστάσεις στην Ευρώπη, οι οποίες στρέφονταν «εναντίον των διοικήσεων των», δηλαδή φιλελεύθερα κινήματα, τα οποία στόχευαν στην «εξασφάλιση των πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών των πολιτών» (σελ. 13 βιβλίου μαθητή). Έτσι θα ανακαλέσουν προϋπάρχουσες γνώσεις από το υποκεφάλαιο 2. *Τα εθνικά και φιλελεύθερα κινήματα στην Ευρώπη* (σελ. 13-15). Η πηγή μπορεί, ακόμη, να αξιοποιηθεί και στη διδασκαλία του χαρακτήρα της Ελληνικής Επανάστασης (σελ. 17 βιβλίου μαθητή). Κατά την επεξεργασία της πηγής μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να σχολιάσουν τη θέση του Κολοκοτρώνη για το χαρακτήρα της επανάστασης. Ο διδάσκων μπορεί να θέσει το ερώτημα αν όντως ήταν, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θέση του Κολοκοτρώνη, το ελληνικό κίνημα μόνο εθνικό; Δεν περιείχε τα στοιχεία εκείνα που στόχευαν στη σύσταση αντιπροσωπευτικής και ευνομούμενης πολιτείας; (σύνδεση με την ιστορική αφήγηση για τον

χαρακτήρα της Ελληνικής Επανάστασης, την πολιτική συγκρότηση των Ελλήνων και την Έκβαση της Επανάστασης).

Το κίνημα του Φιλελληνισμού

Ένας Γερμανός Φιλέλληνας

Ο πρώτος Γερμανός φιλέλληνας που έφτασε στην Ελλάδα ήταν ένας ρομαντικός αρχαιολάτρης, ο Κρίστιαν Μύλλερ, που στο νου του είχε την Αθήνα του Χρυσού Αιώνα... «Σε λίγο, γράφει, θ'ανήκω στο στρατό των Ελλήνων... Θέλω πολεμώντας και πεθαίνοντας, αν χρειαστεί, να τους εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου για τα ευγενικά αισθήματα που μου ενέπνευσαν οι πρόγονοί τους...

Να ζήσω μονάχα, για να δω ελευθερωμένη την Ακρόπολη, τα Προπύλαια, τον Παρθενώνα. Αρκεί να γονατίσω σ' αυτά τα μνημεία, που ανάμεσά τους περπατώ τώρα με τη φαντασία μου.

Και γιατί να μη θυσιάσω τη ζωή μου γι' αυτήν την ιερή γη, που τόσο έλαμψε στα πανάρχαια χρόνια και σήμερα ανασταίνεται από τα ερείπια;

Ανυπομονώ ν' ανασάνω τον αέρα που άνασαν οι σοφοί της αθάνατης Αθήνας...

Χαίρε, πατρίδα μου! Χαίρετε, καλοί μου φίλοι! Σας περιμένω στα Μεγάλα Παναθήναια...».

Ελένη Χριστοδουλίδου – Άρτεμις Αριστείδου, *Ιστορία Γ' Γυμνασίου – Βιβλίο Εργασίας*, ΥΑΠ, Λευκωσία 1999, σελ. 131

Πώς περιγράφουν οι Ευρωπαίοι την καταστροφή της Χίου

(α) *Τούρκοι διαβήκαν .... Χαλασμός!*

*Θάνατος πέρα ως πέρα!
Η Χίος, τ' όμορφο νησί,
Μαύρη απομένει ζέρα ....
Τ' αρχοντονήσι ...
Ερημιά παντού! ...
Βίκτωρ Ουγκό.*

(β) «... Δε βλέπεις τίποτα άλλο από φωτιά, καταστροφή και βάρκες φορτωμένες λάφυρα, σκλάβους, παιδιά, βόδια, κατσίκες, μουλάρια. Το θέαμα προκαλεί οίκτο και μελαγχολία...»

Ολλανδός πρόξενος στη Χίο.

(γ) «Το θέαμα που αντίκρισα δε θα σβήσει ποτέ από τη μνήμη μου. Βρίσκεται ακόμα μπροστά στα μάτια μου με όλη τη φρίκη του ...».

Από το χρονικό του Γάλλου πλοιάρχου Ζιουρνάν.

(δ) «... Αν δεν τα έβλεπα με τα μάτια μου, δεν θα πίστευα ποτέ πως η καταστροφή ήταν ολοκληρωτική ... Από έναν πληθυσμό 130.000 Ελλήνων απέμειναν ίσως 800 ως 1000 άτομα σκορπισμένα εδώ κι εκεί στην ύπαιθρο ...».

Άγγλος ιερέας

Ελένη Χριστοδουλίδου – Άρτεμις Αριστείδου, *Ιστορία Γ' Γυμνασίου – Βιβλίο Εργασίας*, ΥΑΠ, Λευκωσία 1999, σελ. 116-117

Αξιοποίηση της πηγής: Η πρώτη πρωτογενής πηγή (*Ένας Γερμανός Φιλέλληνας*) μπορεί να αξιοποιηθεί παράλληλα με την επεξεργασία της πηγής *Η κλασική έκφραση του φιλελληνισμού του Πέρσου Σέλεϋ* (σελ. 26 του σχολικού βιβλίου). Κατά την επεξεργασία της οι μαθητές θα πρέπει να αναζητήσουν το κύριο κίνητρο του Κρίστιαν Μύλλερ για την απόφασή του να πολεμήσει στο πλευρό των Ελλήνων (οφειλή της Ευρώπης απέναντι στους Έλληνες και τον πολιτισμό τους, που τέθηκε ως βάση, μαζί με τον ρωμαϊκό, για το οικοδόμημα του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού). Σύνδεση με την πηγή του Σέλεϋ: «Είμαστε όλοι Έλληνες. Οι νόμοι μας, η λογοτεχνία μας, η τέχνη μας έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα». Μπορούν να τεθούν ερωτήματα, όπως, τι εννοεί ο Γερμανός φιλέλληνας γράφοντας «γί' αυτή την ιερή γη, που τόσο έλαμψε στα πανάρχαια χρόνια και σήμερα ανασταίνεται από τα ερείπια» (αναγνώριση του δικαιώματος των σύγχρονων του Ελλήνων να διεκδικήσουν τη γη που ιστορικά τους ανήκει, οι σύγχρονοί του Έλληνες προσλαμβάνονται ως οι απόγονοι και συνεχιστές της πολιτιστικής παράδοσης των αρχαίων Ελλήνων κλπ.). Σύνδεση με την πηγή του Σέλεϋ «Ο σημερινός Έλληνας είναι απόγονος αυτών των λαμπρών πλασμάτων, που η φαντασία σχεδόν αρνείται να θεωρήσει απλούς ανθρώπους, και έχει κληρονομήσει πολλά από την ευαισθησία τους, την ταχύτητα της αντίληψής τους, τον ενθουσιασμό και το θάρρος τους».

Οι πρωτογενείς πηγές (α,β,γ,δ), οι οποίες αποτελούν περιγραφές της καταστροφής της Χίου από Ευρωπαίους, μπορούν να χρησιμεύσουν για να κατανοήσουν οι μαθητές την απήχηση που είχαν οι οθωμανικές ωμότητες στην Ευρώπη. Μπορεί να ζητηθεί από τους μαθητές να παρουσιάσουν και να σχολιάσουν τα αισθήματα και τις σκέψεις των Ευρωπαίων για την καταστροφή της Χίου. Επιπλέον, το ποίημα του Ουγκό μπορεί να τύχει επεξεργασίας παράλληλα με τον πίνακα του Eugène Delacroix *Η σφαγή της Χίου* (σελ. 27 βιβλίου μαθητή) για να συζητηθεί πως ο καλλιτεχνικός – πνευματικός κόσμος της Ευρώπης αντέδρασε στις βιαιότητες. Μέσα από την επεξεργασία των πηγών θα οικοδομηθεί η συγκεκριμένη ιστορική γνώση που δίνεται στην ιστορική αφήγηση του σχολικού βιβλίου (σελ. 27): «Το πλούσιο νησί παραδόθηκε στις φλόγες από τους Τούρκους, η αγριότητα των οποίων προξένησε αλγεινή εντύπωση σε όλο τον πολιτισμένο κόσμο της εποχής. Η σφαγή της Χίου ξεσήκωσε κύμα φιλελληνισμού σε όλο τον κόσμο».

Η οξεία διαμάχη ανάμεσα στους «ολιγαρχικούς» (Δημήτριο Υψηλάντη, Φιλικούς και στρατιωτικούς) και στους «δημοκρατικούς» (προκρίτους της Πελοποννήσου)!

Η αποθεωτική υποδοχή του Δημήτριου Υψηλάντη στα Βέρβαινα από το στρατό και το λαό και η εχθρική αντιμετώπισή του από τους κοτζαμπάσηδες του Μοριά:

«Οι κοτζαμπάσηδες του Μοριά που ήταν συνηθισμένοι «να άρχουν», βλέποντας την ολόψυχη αφοσίωση του λαού στον Υψηλάντη [...] άρχισαν αμέσως κι απ' την πρώτη στιγμή, ν' αντιδρούν συστηματικά και μ' όλα τα μέσα και δεν εννοούσαν με κανένα τρόπο να τον αναγνωρίσουν Αρχιστράτηγο, όπως είχαν κάνει οι άλλοι Έλληνες, και να τον αφήσουν να οργανώσει στρατιωτικά και πολιτικά τον τόπο, [...] Ο Υψηλάντης, έπειτα μάλιστα από την αποθεωτική υποδοχή που του έκαναν στα Βέρβαινα, 10.000 στρατός και λαός και την αναγνώρισή του απ' όλη την άλλη Ελλάδα, κατάπληκτος με την αντίδραση των κοτζαμπάσηδων του Μοριά, που δεν περίμενε ούτ' εφантаζόταν, έφυγ' από τα Βέρβαινα δυσαρεστημένος, κι έφτασε στο Λεοντάρι, σκοπεύοντας να πάει στην Καλαμάτα».

Η αντίδραση του λαού κατά των προκρίτων στο άκουσμα της φυγής του Υψηλάντη:

«Τα Βέρβαινα ανεστατώθησαν μόλις εγνώσθη ότι έφυγεν ο Υψηλάντης [...] Πλήθος πολύ εξεχύθη εις τους δρόμους, αποτελούμενον από στρατιώτας και ανθρώπους του λαού, και ήρχισε να κραυγάζη κατά των προκρίτων. [...] Αι κραυγαί του πλήθους ήταν φοβεραί.

-Θέλουμε τον αφέντη μας. Ήλθε να μας σώση και αυτοί τον διώχνουν. Σκότωμα στους κοτζαμπάσηδες.

Και έτρεχαν να εύρουν το σπίτι όπου ευρίσκοντο οι πρόκριτοι».

Μαρία Ρεπούση, Χαρά Ανδρεάδου, Αριστείδης Πουταχίδης, Αρμόδιος Τσίβας,
Στα νεότερα και σύγχρονα χρόνια, Ιστορία Στ' Δημοτικού, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2006, σελ. 53.

Ομιλία του Κολοκοτρώνη στη Ζαράκοβα (καταπραΐνει τους στρατιώτες που ζητούν να σκοτώσουν τους προκρίτους):

«...Ακούτε Έλληνες, ένας Τούρκος, αλλά φίλος αληθινός και φρόνιμος, τι εσυμβούλευε εις ένα φίλον του ραγιά χριστιανόν; Ως φίλος της πατρίδος, ως φίλος σας, σας λέγω και εγώ ό,τι και είναι τούτοι που γυρεύετε να σκοτώσωμε, θα έλθη ώρα να μας χρειασθούνε και αν τους σκοτώσωμεν, δεν θα τους έχωμεν όταν θα χρειασθούναι και θα λυπούμεθα γιατί τους είχαμε και τους εσκοτώσαμε. Δεν ηξεύρομε μεις όσα ζεύρουν τούτοι ψέματα έρχεται ώρα που χρειάζονται και τα ψέματα. Έπειτα μεις λέμε ότι επιάσαμε τ' άρματα να ελευθερώσωμε την πατρίδα και γίνωμε και μεις έθνος σαν και πρώτα και σαν τ' άλλα της Ευρώπης. Τι θα πη η Ευρώπη, αν ακούση ότι σκοτωνόμαστε αναμεταξύ μας και ότι εσκοτώσαμε μάλιστα εκείνους, όπου είχαμεν έως τώρα ως καλύτερους και φρονιμωτέρους και αξιωτέρους μας; Ποίος θα μας βοηθήση ή θα γυρίση να μας ιδή πλέον; Θα λάβουν μάλιστα οι εχθροί μας αφορμή να μας κατατρέξουν. Αυτή είναι η γνώμη η δική μου να απέχωμεν από τέτοια πράγματα και αν είναι και καμμία ασυμφωνία, να αφήνωμε με την υπομονή να συμβιβασθή. Αφήστε μας, δότε μας καιρό και θα βρεθή και τώρα τρόπος να συμφωνήσωμεν, μην είσθε ανυπόμονοι, μη βιάζεσθε. Και αν είναι και κανείς που να θέλη το κακό της πατρίδος, που δεν το πιστεύω, πάλιν μάτια έχομε, νουν έχομε, δεν το αφήνομεν μεις οι άλλοι να το κάμη.

Β. Σκουλάτου – Ν. Δημακοπούλου – Σ. Κόνδη, Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909), ΟΕΔΒ, Αθήνα 2002 (ΙΖ' έκδοση), σελ. 96-97.

Αξιοποίηση των πηγών: Οι πιο πάνω πηγές μπορούν να αξιοποιηθούν για την κατανόηση από τους μαθητές του κενού εξουσίας που δημιουργήθηκε μετά την εκδίωξη της οθωμανικής διοίκησης και την σύγκρουση για τη νομή της εξουσίας μεταξύ των προκρίτων από τη μια, οι οποίοι ασκούσαν και στο παρελθόν εξουσία ως εντολοδόχοι της οθωμανικής κυβέρνησης, και του Δημήτριου Υψηλάντη, των Φιλικών και στρατιωτικών της περιοχής από την άλλη. Σύνδεση των πηγών με την ιστορική αφήγηση της σελ. 30 του σχολικού βιβλίου.

Εμφύλιες συγκρούσεις και ο δυσμενής αντίκτυπός τους στη διεξαγωγή του πολέμου

Η ένοπλη εμφύλια σύγκρουση

«Μετά τον Μάιο του 1824, διάφοροι Πελοποννήσιοι ηγέτες άρχισαν να καλούν σε ανταρσία. Την ίδια στιγμή οι αντίπαλοί τους, με επικεφαλής τους αδελφούς Κουντουριώτη και τον Ι. Κωλέττη, προσπαθούσαν να εντάξουν στο στρατόπεδό τους Στερεοελλαδίτες οπλαρχηγούς με επιστολές σαν την παρακάτω (πιθανόν συντάχθηκε από τον Ι. Κωλέττη).

Οι Μωραΐτες ελύσσαζαν από τα πολλά πλούτη, τα οποία ήρπασαν από τους Τούρκους [...] και προσπαθούν ν' αντικαταστήσουν [...] τους μπέηδες και τους αγάδες. Και σεις τρέχετε αυτού χωρίς ψωμί, χωρίς τσαρούχι, χωρίς φορέματα, με μιαν παλαιοκάπαν, βασανίζεσθε. Τι λοιπόν περιμένετε; Άλλην αρμοδιωτέραν και ευτυχεστέραν διά σας περίστασιν δεν θέλει εύρετε ποτέ, διά να πλουτίσετε μεγάλοι και μικροί. Τώρα άνοιξαν διά σας δύο πηγαί πλούτου, οι λίρες του δανείου και τα πλούσια λάφυρα του Μωρέως».

Ευαγγελία Λούβη – Δημήτριος Χρ. Ξιφαράς, *Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, Γ' Γυμνασίου*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2007, σελ. 34.

Περιγραφή της τακτικής των κοτζαμπάσηδων στις εμφύλιες συγκρούσεις από τον Ι. Μακρυγιάννη, στα Απομνημονεύματά του

«Τ' είναι αυτά όπου κάνετε, αδελφοί; τους λέγω. Εσύ σαι ο Ζαΐμης, εσείς είσαστε οι Λοντιγαίοι, οι Νοταραίγοι και οι άλλοι σημαντικοί της πατρίδος; Δεν χορτάσετε τόσους μήνους σκοτώνοντας τους καλύτερους Έλληνες δια τα κέφια σας, δια τους νόμους σας; Τι αμαρτίες είχαμε εμείς οι δυστυχησμένοι Ρουμελιώτες να σκοτωθούμε όλοι δια το κέφι σας; [...] Εγώ από δικό μου μέρος θα πάρω τους συντρόφους μου να πάγω εις την πατρίδα μου να σκοτωθώ με τους Τούρκους και όχι με τους αδελφούς μου. Τότε με παίρνει ο Ζαΐμης και πάμε σ' έναν οντά και μου λέγει μη φωνάζω κι ακούσουνε και οι άλλοι Ρουμελιώτες και φωνάζουν κι αυτοί και ν' ακολουθήσω την συντροφιά τους και να μου δώσουν χίλια γρόσια τον μήνα μιστόν· «Πενήντα χιλιάδες να μου δώσετε, κρέας δια εμφύλιον πόλεμον δεν πουλώ». Και σηκώθηκα κι έφυγα».

Βασίλης Κρεμμυδάς, *Ιστορία Νεότερη – Σύγχρονη, Ελληνική – Ευρωπαϊκή και Παγκόσμια*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1985, σελ. 199

Πηγές στο σχολικό βιβλίο Β. Σκουλάτου – Ν. Δημακοπούλου – Σ. Κόνδη, *Ιστορία νεότερη και σύγχρονη (1789-1909)*, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2002 (ΙΖ' έκδοση), σελ. 105-107: *Η χαρά του Κουντουριώτη για τις λίρες, Προκήρυξη του Κωλέτη στο β' Εμφύλιο, Εικόνες από τη λεηλασία του Μοριά.*

Αξιοποίηση των πηγών: Οι πιο πάνω πηγές μπορούν να αξιοποιηθούν ως υποστηρικτικό υλικό για την κατανόηση των αιτίων που οδήγησαν στις εμφύλιες συγκρούσεις αλλά και τις δυσμενείς επιπτώσεις που είχαν αυτές στη διεξαγωγή του πολέμου για την ανεξαρτησία των Ελλήνων.

Η έκβαση της επανάστασης (σελ. 31-33)

Απόσπασμα από το ψήφισμα της εκλογής του Καποδίστρια στην Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας

Η Εθνική Τρίτη των Ελλήνων Συνέλευσις

Θεωρούσα, ότι η υψηλή επιστήμη του κυβερνάν την Πολιτείαν και φέρειν προς ευδαιμονίαν τα έθνη, η εξωτερική και εσωτερική πολιτική, απαιτεί πολλήν πείραν και πολλά φώτα, τα οποία ο βάρβαρος Οθωμανός δεν επέτρεψεν ποτέ εις τους Έλληνας·

Θεωρούσα, ότι απαιτεί επί κεφαλής της Ελληνικής Πολιτείας ο κατά πράξιν και θεωρίαν Πολιτικός Έλλην, δια να την κυβερνήση κατά τον σκοπόν της πολιτικής κοινωνίας·

Ψηφίζει

A. Ο Κόμης Ιωάννης Καποδίστριας εκλέγεται παρά της Συνελεύσεως ταύτης εν ονόματι του Ελληνικού Έθνους, Κυβερνήτης της Ελλάδος, και εμπιστεύεται την Νομοτελεστικήν αυτής δύναμιν.

B. Ως τοιούτος θέλει κυβερνήσει την Ελληνικήν Πολιτείαν κατά του καθεστώτος Νόμους.

Γ. Η διάρκεια της επιτραπείσης παρά του έθνους εις αυτόν εξουσίας προσδιορίζεται δια επτά χρόνους, αρχομένους από της σήμερον.

Βασ. Βλ. Σφυροέρα, Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Γυμνασίου, ΟΕΔΒ, Αθήνα 1997 (Ζ' έκδοση), σελ. 188.

Αξιοποίηση της πηγής: Υποστηρικτική πηγή για την κατανόηση της εκλογής του Καποδίστρια ως Κυβερνήτη της Ελλάδας από την Γ' Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας (σελ. 32 σχολικού βιβλίου).